

بررسی دیدگاه بسیجیان در مورد نقش بسیج محلات در ارتقای سطح علمی - فرهنگی اعضای بسیج

نویسندگان: صادق حاجی زاده نداف^۱
و عفت سادات مهدیزاده^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۱/۲۰

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۳/۲/۱۰

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هفدهم، شماره ۶۲، بهار ۱۳۹۳

چکیده

از مهم‌ترین کارکردهایی که امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری برای بسیج مطرح فرموده‌اند، می‌توان به حضور بسیج در همه صحنه‌ها، از جمله صحنه‌های فرهنگی و علمی اشاره کرد. بسیجیان در کنار سایر نیازها، دارای نیازهای فرهنگی و علمی نیز می‌باشند و برای آنکه اعضای جامعه آمادگی لازم برای بسیجی شدن را داشته باشند (صرف‌نظر از سایر نیازهای آنان) باید نیازهای فرهنگی یا کمبودهای آنان و روشهای تأمین نیازها، عقاید، ارزشهای فرهنگی و علمی آنها را شناخت و زمینه برآورده شدن آن را فراهم کرد. برای دستیابی به این هدف باید به اهمیت نقش بسیج در ارتقای سطح علمی - فرهنگی اعضای خود توجه و در جهت آن برنامه‌ریزی کرد. این مقاله پژوهشی با روش کمی (زمینه‌یابی) و ابزار پرسشنامه محقق ساخته، به دنبال بررسی دیدگاه بسیجیان در مورد نقش بسیج محلات در ارتقای سطح علمی - فرهنگی اعضای بسیج است. روایی پرسشنامه توسط روش روایی محتوایی و استفاده از نظر متخصصان تأیید و ضریب پایایی آن از طریق آلفای کرونباخ ۰/۸۹ برآورد شد. جامعه آماری این مطالعه را پایگاه‌های بسیج محلات (شامل فرماندهان ۲۵ نفر و اعضای بسیج محلات ۲ هزار نفر) در سطح شهر مشهد تشکیل می‌دهند که از میان آنها بر اساس جدول مورگان تعداد ۳۲ نفر از فرماندهان پایگاه محلات و تعداد ۳۲۰ نفر از اعضای بسیج محلات به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. نتایج به دست آمده بیانگر این است که بسیج محلات در ارتقای سطح فرهنگی و علمی بسیجیان مؤثر هستند. اعضای بسیج تمایل بیشتری به همکاری در زمینه‌های فرهنگی از زمینه‌های علمی نشان می‌دهند. از نظر پاسخگویان، راه‌اندازی و توسعه پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و فضای مجازی از جمله عوامل رشد علمی - آموزشی بسیجیان است. همچنین به ترتیب برگزاری نشستهای حلقه شجره طیبه صالحین، برگزاری نشستهای بصیرتی و کارگاه‌های آموزشی و در نهایت برگزاری یادواره شهدا و اردوهای راهیان نور در ارتقای سطح فرهنگی - تربیتی بسیجیان مؤثر است. کمبود امکانات و بودجه پایگاه‌های بسیج از جمله عواملی است که مانع رشد علمی و فرهنگی بسیجیان می‌شود. نتیجه نهایی بیانگر این است که بسیج محلات در ارتقای سطح علمی و فرهنگی اعضای خود نقش مهمی دارد؛ به علاوه نقش بسیج محلات در زمینه فرهنگی و ارتقای آن، نسبت به زمینه علمی مؤثرتر به نظر می‌رسد.

واژگان کلیدی:

نقش بسیج، بسیج محلات، ارتقای سطح علمی - فرهنگی

۱. کارشناس ارشد دانشگاه صنعتی مالک اشتر تهران.

۲. دانشجوی دکتری مدیریت آموزش عالی، دانشگاه علامه طباطبایی MehdiZade2008@yahoo.com

بیان مسئله

فرهنگ از ویژگی‌های حیات انسانی است که در طول تاریخ، همواره نقش اساسی و تعیین‌کننده در تأمین سعادت و شکوفایی جوامع انسانی داشته است. حضرت امام خمینی (ره) می‌فرماید: بی‌شک بالاترین و والاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت دارد، فرهنگ آن جامعه است. بررسی نقش و اهمیت فرهنگ در جوامع انسانی نشان می‌دهد که انسان همواره دارای نیازهای فرهنگی بوده است؛ زیرا تأمین نیازهای زیستی و اولیه برای او کفایت نمی‌کند. با توجه به اینکه بسیجیان نیز در کنار سایر نیازها دارای نیازهای فرهنگی و علمی نیز می‌باشند و برای آنکه اعضای جامعه آمادگی لازم برای بسیجی شدن را داشته باشند (صرف‌نظر از سایر نیازهای آنان) باید نیازهای فرهنگی یا کمبودهای آنان و روشهای تأمین نیازها، عقاید، ارزشهای فرهنگی و علمی آنها را شناخت و زمینه برآورده شدن آن را فراهم کرد. برای دستیابی به این هدف باید به اهمیت نقش بسیج در ارتقای سطح علمی - فرهنگی اعضای خود توجه و در جهت آن برنامه‌ریزی کرد.

حضرت امام خمینی (ره) در بیانات متنوعی که در مقاطع مختلف داشتند، پیوسته بر این موضوع تأکید کرده و نقش زیادی را برای بسیج قائل شده‌اند. از مهم‌ترین کارکردهایی که امام راحل (ره) برای بسیج مطرح فرموده‌اند می‌توان به حضور بسیج در همه صحنه‌ها، از جمله صحنه‌های فرهنگی و علمی اشاره کرد. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز در این زمینه نقش قابل توجهی را در مجموعه رهنمودهایشان برای بسیج بر شمرده‌اند که از جمله آن، پرداختن به مسائل فرهنگی جوانان و فرهنگ‌سازی و حضور در همه صحنه‌های فرهنگی و علمی است. پس از انقلاب اسلامی نیز هدف، تغییر الگوی توسعه و ایجاد یک نظام اجتماعی بر پایه عدم وابستگی اقتصادی، استقلال سیاسی، عدالت اجتماعی و اصلاح فرهنگی بود که نیاز به یک فراخوان همیاری همگانی را ضروری می‌ساخت. آرمان بسیج در ایران از سوی رهبر کبیر انقلاب، حضرت امام خمینی (ره) برای حضور در جبهه‌ها و پشت جبهه‌ها و سپس ادامه حمایت از آن در عرصه‌های مختلف سازندگی توسط مقام معظم رهبری، برگرفته از قرآن کریم و سیره پیامبر (ص) توسط این بزرگواران است. بسیج به لحاظ ترکیب خاص خود و داشتن ارتباط عمیق با مردم در سطوح و اقسام مختلف، بهترین ظرفیت فرهنگی را دارا بوده و می‌تواند تقویت و ارتقای وضعیت فرهنگی را تعقیب کند؛ زیرا نخست، بسیج نهادی است که از بطن جامعه برخاسته و ظهور آن از پایین به بالاست و دوم، مدیریت بسیج در عین اینکه به‌عنوان یک نهاد دولتی از پایین به بالاست اما در تصمیم‌گیری‌های اقشار جامعه نقش داشته و

رابطه دولت و مردم به صورت هم‌تراز است (بزاززاده، ۱۳۸۸: ۳۲). نیروی مقاومت بسیج گرچه هسته اصلی و نیروی محرک تأسیس بسیج بود اما تمامی ارکان تشکیل‌دهنده آن نیست. نقش دیگر بسیج که در کنار نقش آمادگی و دفاعی بسیج دارای اهمیت بسیار بوده و به‌ویژه در دوران پس از جنگ به‌عنوان محور عمده فعالیت آن بیشتر به چشم می‌آید، نقش فرهنگی آن است. بسیجیان باید به‌طور هم‌زمان در عرصه فرهنگی به اشکال مختلف با دشمنان مقابله کنند که از جمله می‌توان به تلاش در جهت افزایش آگاهی‌های دینی، تقویت ایمان و افزایش بصیرت و تیزبینی در مسائل سیاسی و اجتماعی، خنثی نمودن شایعات و ترفندهای تبلیغاتی دشمن، امر به معروف و نهی از منکر، تلاش برای تولید آثار فرهنگی و مطبوعاتی در راستای دفاع از دستاوردهای انقلاب و ارزشهای اسلامی و مقابله با توطئه‌های دشمنان و... اشاره نمود (بختیاری، ۱۳۸۴).

تبیین توانایی‌های فرهنگی و اجتماعی بسیج در دو سطح قابل طرح و بررسی می‌باشد: نخست توانایی‌های وسیع در گسترش فرهنگ و ارزشهایی که پایه‌های استحکام جامعه سیاسی را برقرار و محکم می‌سازد و دیگر توانایی‌های بسیج در مقابله با تهدیداتی است که مبانی ارزشی نظام اجتماعی - فرهنگی و مآلاً سیاسی جمهوری اسلامی ایران را مورد آماج قرار می‌دهند (همان: ۳۷).

از آنجایی که در این دوره فرهنگهای ملی به شدت تحت تأثیر فرهنگهای قدرتمند جهانی قرار دارند و از این‌رو حفظ فرهنگهای ملی تلاش چند برابر می‌طلبد؛ بنابراین به نظر می‌رسد شرایط حاضر جامعه و جایگاه بسیج در آن، به فضایی نزدیک می‌شود که در آن از یک سو، حوزه نفوذ و گستره بسیج به واسطه تشکیلات و ساختار در حال گسترش است؛ پس ضرورت دارد به تناسب این گسترش، حوزه فرهنگی و علمی بسیج ارتقا یابد و ارتقای سطح علمی - فرهنگی بسیج، بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

با توجه به مطالبی که درباره فرهنگ بسیج و ارتقای آن بیان شد و ذکر این مهم که باید نیازهای فرهنگی یا کمبودهای بسیجیان و روشهای ارضای نیازها، عقاید، ارزشهای فرهنگی و علمی آنها را شناخت و زمینه برآورده شدن آن را فراهم کرد؛ بنابراین برای دستیابی به این هدف باید به اهمیت نقش بسیج در ارتقای سطح علمی - فرهنگی اعضای خود توجه و در جهت آن برنامه‌ریزی کرد؛ اما جنبه علمی - فرهنگی بسیج و ارتقای آن، اگرچه یکی از مهم‌ترین جنبه‌های بسیج است اما جزو موضوعاتی است که کمتر به آن پرداخته شده است. با وجود بررسی‌های به عمل آمده و مطالعه پژوهشهای صورت گرفته در حوزه‌های مرتبط با پژوهش، پژوهشی که موازی یا در ارتباط مستقیم با عنوان پژوهش باشد، یافت نشد؛ از این‌رو با توجه به خلأ پژوهشی، این مطالعه در پی

بررسی دیدگاه بسیجیان در مورد نقش بسیج محلات در ارتقای سطح علمی-فرهنگی اعضای بسیج به منظور درک اهمیت و برنامه‌ریزی در جهت آن است.

اهداف پژوهش

- بررسی دیدگاه بسیجیان در مورد نقش بسیج محلات در ارتقای سطح علمی و فرهنگی اعضای بسیج
- بررسی دیدگاه‌های فرماندهان و بسیجیان نسبت به میزان تمایل به فعالیت در زمینه‌های علمی و فرهنگی
- تعیین میزان اثربخش بودن فعالیت‌های مختلف بسیج در ارتقای سطح علمی و فرهنگی اعضای بسیج
- تعیین میزان اثربخش بودن پایگاه بسیج محلات در ارتقای سطح علمی و فرهنگی اعضای خود

اهمیت و ضرورت پژوهش

نقش فرهنگی بسیج به‌خصوص در حال حاضر که کشور مورد تهاجم فرهنگی بیگانگان قرار گرفته، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است؛ زیرا در این عرصه نیز بسیج دارای توانایی‌ها، امکانات و در عین حال جاذبه‌های قابل توجهی می‌باشد. در واقع، یکی از زمینه‌های مورد فعالیت بسیج، زمینه‌های فرهنگی است. در این دوره، فرهنگ‌های ملی به شدت تحت تأثیر فرهنگ‌های بیگانه قرار دارند و از این رو حفظ فرهنگ‌های ملی تلاش چند برابر می‌طلبد؛ بنابراین ضرورت دارد بسیجیان که خود رسالت‌های گسترش و ترویج ارزش‌های دینی، ملی و فرهنگی و ارتقای سطح علمی را برعهده دارند، در اعتلا و رشد این امر در جامعه و بین خود اعضای بسیج بکوشند؛ از این رو باید همواره نقش بسیج، به‌ویژه بسیج محلات در ارتقای سطح علمی و فرهنگی اعضای بسیج مورد پایش قرار گیرد و به دنبال آن اماکن مدیریت و برنامه‌ریزی بهتر در جهت اعتلای آن برای اولیای امور بسیج فراهم آید. از این جهت انجام چنین پژوهش‌هایی از ضرورت‌هایی است که باید مورد توجه قرار گیرد.

همچنین در خصوص اهمیت تبیین نقش بسیج محلات در ارتقای سطح علمی-فرهنگی اعضای بسیج، می‌توان موارد زیر را ذکر کرد:

- مقام معظم رهبری معتقدند پایه شکل‌گیری بسیج، فرهنگ‌سازی بوده است و همواره از بسیجیان خواسته‌اند به افزایش روزافزون سطح فرهنگی در بین خود و جامعه بپردازند.

- بسیجی در این دنیای پر آشوب و فتنه، رفتار و عملکرد دشمن را رصد کرده، هر زمان لازم باشد وارد میدان شده، با درسی که از مکتب امام (ره) آموخته به مقابله با خطرات می‌رود. بسیجی نیرویی کارآمد و سرمایه‌ای گرانقدر و پشتوانه‌ای عظیم برای اسلام، انقلاب و کشور است که با وجود آن، کشور از گزند دشمنان مصون مانده و راه‌های ترقی و پیشرفت، مفتوح و تسریع می‌شود و هر کس منکر این واقعیت باشد، در خرد و صداقت او باید شک کرد؛ از این رو ضرورت مطالعه و ارتقای سطح علمی - فرهنگی اعضای بسیج، بس مبرهن است.

- یکی از مهم‌ترین ابعاد جنگ دشمنان بیرونی، بهره‌گیری از جنگ روانی است که آمادگی و رشد و ارتقای سطح علمی - فرهنگی بسیجیان برای آمادگی مقابله و خنثی‌سازی این توطئه شوم، کاربردی است.

- با توجه به بیانات مقام معظم رهبری در تشریح محورهای عملیات روانی دشمن، یکی از مهم‌ترین سلاحهایی که به وسیله آن می‌توان تمامی این توطئه‌ها را خنثی کرد، افزایش و ارتقای سطح علمی - فرهنگی است.

چارچوب علمی و نظری

موضوع ارتقای علمی - فرهنگی چند سالی است که مورد توجه قرار گرفته و سخنرانان، نویسندگان و محققان هر کدام به اندازه توان خود درباره آن سخن گفته‌اند. تأکیدات مکرر حضرت امام خمینی (ره) بر اصلاح فرهنگ جامعه و هشدار در مورد فساد فرهنگی و اینکه بزرگ‌ترین ضربه دشمنان بر مسلمین، دور کردن آنان از اسلام و تزلزل فرهنگی بوده، گویای توجه عمیق معظم‌له و هدایت جامعه به سمت ارتقای فرهنگی جامعه، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اصول دفاع استراتژیک نظام جمهوری اسلامی ایران است. در اندیشه امام خمینی (ره) بسیج بیش از آنکه یک نهاد و تشکیلات باشد، روش مدیریت نهضت انقلاب و جامعه بود؛ چیزی که در ادبیات مبارزاتی از آن به قیام توده، نهضت ملی، حرکت مردمی، اعتراض عمومی و امثال آن تعبیر می‌شود و در ادبیات سیاسی مدیریت جامعه، به دموکراسی، مردم‌سالاری و نظایر آن یاد می‌گردد. از آنجایی که بسیج در دوران جنگ عراق علیه ایران، نام و عنوان خود را تثبیت کرد، شرایط زمانی مستلزم کارکرد دفاعی بسیج بود اما در دیدگاه امام خمینی (ره) بسیج نهادی صرفاً نظامی نبود بلکه مفهومی فراتر و گسترده‌تر از آن داشت و کارکرد دفاعی یکی از کارکردهای آن بود که تحت تأثیر شرایط زمانی پرنرنگ‌تر شد.

باید گفت مادر عصری زندگی می‌کنیم که آن را عصر اطلاعات و ارتباطات می‌دانند،

در این فرایند ارتباطی بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری در حوزه فرهنگی انجام می‌پذیرد؛ زیرا دروازه ورود به دیگر بخشها، از این کانال صورت می‌گیرد. به همین سبب است که معمولاً برای تسخیر این دروازه و معبر، در ابتدا با مقاومتهایی از سوی ملل و فرهنگهای بومی روبه‌رو می‌شود. امروزه علما و اندیشمندان، برخلاف دهه‌های گذشته قدرت و برتری کشورها را در تسخیر دریاها با کشتی‌های بخاری، سلاح و تجهیزات هسته‌ای و اتمی و توان قشون‌کشی به دیگر کشورها نمی‌دانند بلکه در حال حاضر، نشان قدرت و برتری و تفوق کشورها را در وجود فرهنگ ملی قوی می‌دانند. در این میان و با این تفاسیر با توجه به اینکه در حال حاضر فرهنگ بسیجی، بهترین و برترین نیروی وحدت‌زا و پدیدآورنده اقتدار ملی و فرهنگ‌ساز در جامعه اسلامی می‌باشد، بسط و گسترش این اندیشه و استمرار حرکت فرهنگی بسیج، تنها در سایه توجه ویژه و عنایت جدی در توسعه آن در تمام اضلاع و زوایا امکان‌پذیر است.

بنابراین بسیج تنها برای جنگ و دفاع از مرزهای فیزیکی شکل نگرفته بلکه به‌عنوان نهادی اثرگذار در روند همه جریان‌ها رو به رشد جامعه اسلامی که در آن سعادت جاوید آدمیان می‌باشد، نقش‌آفرین است. حضرت امام خمینی (ره) در بیانات متنوعی که در مقاطع مختلف داشتند، پیوسته بر این موضوع تأکید کرده و نقش زیادی را برای بسیج قائل شده‌اند. از جمله مهم‌ترین کارکردهایی که امام راحل (ره) برای بسیج مطرح فرموده‌اند، می‌توان به حضور بسیج در همه صحنه‌ها، از جمله صحنه‌های فرهنگی و علمی اشاره کرد. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز در این زمینه نقش قابل توجهی را در مجموعه رهنمودهایشان برای بسیج بر شمرده‌اند که از جمله آن، پرداختن به مسائل فرهنگی جوانان و فرهنگ‌سازی و حضور در همه صحنه‌های فرهنگی و علمی است. پس از انقلاب اسلامی نیز هدف، تغییر الگوی توسعه و ایجاد یک نظام اجتماعی بر پایه عدم وابستگی اقتصادی، استقلال سیاسی، عدالت اجتماعی و اصلاح فرهنگی بود که نیاز به یک فراخوان همیاری همگانی را ضروری می‌ساخت. فرمان بسیج در ایران از سوی رهبر کبیر انقلاب، حضرت امام خمینی (ره) برای حضور در جبهه‌ها و پشت جبهه‌ها و سپس ادامه حمایت از آن در عرصه‌های مختلف سازندگی توسط مقام معظم رهبری، برگرفته از قرآن کریم و سیره پیامبر (ص) توسط این بزرگواران می‌باشد. بسیج به لحاظ ترکیب خاص خود و داشتن ارتباط عمیق با مردم در سطوح و اقشار مختلف، بهترین ظرفیت فرهنگی را دارا بوده و می‌تواند تقویت و ارتقای وضعیت فرهنگی را تعقیب کند؛ زیرا نخست، بسیج نهادی است که از بطن جامعه برخاسته و ظهور آن از پایین به بالاست و دوم مدیریت بسیج در عین اینکه به‌عنوان یک نهاد

دولتی از پایین به بالاست، اما در تصمیم‌گیری‌های اقشار جامعه نقش داشته و رابطه دولت و مردم به صورت هم‌تراز است (بزاززاده، ۱۳۸۸: ۳۲).

مرور تاریخ نشان می‌دهد؛ الگوبرداری از نظریه‌پردازی‌های غربی در رابطه با توسعه ایران در دوره پهلوی‌ها، بیانگر این نکته است که نه تنها ایران مسیر توسعه را طی نکرد، بلکه با چالش‌های عظیمی مثل تک‌محصولی شدن و وابستگی به نفت مواجه شد که رهایی از آنها به سادگی و به این زودی‌ها میسر نمی‌باشد. با شناخت این چالش‌ها، نقش و جایگاه‌های نهادهای مردمی مانند بسیجیان در توسعه ملی، بهتر و روشن‌تر آشکار می‌شود. نوسازی تحمیلی و وابسته شدن جامعه ایران، از قرن ۱۹ آغاز شد. در ساختار سیاسی، تمرکزگرایی و خودکامگی به اوج خود رسید (هدایتی، ۱۳۸۸: ۹۸). حقارت ملی در پی نوسازی و تحقیر فرهنگی، دامنگیر جامعه شد و برنامه‌های پنج‌ساله پهلوی هیچ کمکی به توسعه ایران نکرد. مدرنیزاسیون در ایران بر اساس نظریه نوسازی و وابستگی، به‌مثابه فرایندی بزرگ شکل گرفت که تا حدودی مستقل از افراد و خواسته‌های گروهی آنها رشد می‌کرد اما روح توسعه که همان بینش و نگرش بومی و ملی آن است، وجود نداشت. در این فرایند بیشتر بر علم تجربی و فناوری غربی که عمدتاً به جوانب اجرایی فرایند توسعه توجه دارد، تأکید شده است. به بیان دیگر، اندیشه توسعه متکی بر نظام و نهاد برنامه‌ریزی در ایران، اهداف و نتایجی معطوف به خواسته‌ها و امیال سیاستمداران و صاحبان قدرت داشته است. از مهم‌ترین ویژگی‌ها و پیامدهای این نظام برنامه‌ریزی در ایران که همیشه در تضاد با ماهیت استقلال طلبانه توسعه بوده، بسط دیکتاتوری دولتی و گسترش وابستگی خارجی است. برنامه‌ریزی در ایران با رویکرد بخشی، فعالیت خود را آغاز کرد. این نهاد معادل همان بخش بسیار پیشرفته‌ای است که استیگلیتز آن را در جوامع توسعه‌نیافته با شکست همراه می‌بیند (طالب و عنبری، ۱۳۸۵: ۱۹۵). نتیجه ورود این بخش، ایجاد نوعی ساختار و اقتصاد دوگانه بوده است. برنامه‌ریزی توسعه از آن جهت که به دست دولت افتاد و با مصالح حاکمیت پیوند خورد، کناره‌گیری سایر بخش‌ها، به‌ویژه بخش‌های سنتی جامعه را دامن زد. سازمان برنامه‌ریزی در کشور که اساساً در صدد ایجاد عقلانیت و تفکر سرمایه‌دارانه جدید بوده است، نهادها و نگرش‌های ملازم با خود را پیدا نکرد. در عصر پهلوی دوم، سازمان برنامه و بودجه به‌عنوان نهاد سرمایه‌داری و نهادی برای کاربرد عقلانیت در جامعه، از یک سو در معرض حمله‌های مختلف از جانب نظام سیاسی قرار گرفت و از سوی دیگر، همراهی بخش‌های سنتی جامعه را با خود تضمین نکرد. در نتیجه به‌واسطه تعدیل برنامه‌ها متناسب با منافع صاحبان قدرت و مصالح نظام جهانی و تضاد پنهان و آشکار با ساختارهای سنتی، در

یک مبارزه قدرت سیاسی افتاد و عملاً نتایج کاملاً مثبت و سازگاری با نظام اجتماعی نداشت. در سرمایه‌داری نوظهور اما ناقص در جامعه، نفت جای عقلانیت را گرفت و به واسطه اهمیت روزافزون آن در بازار جهانی، جایگاه این کالا در سیستم بوروکراتیک ملی تثبیت و تقویت شد. ورود عاریتی نظام برنامه‌ریزی، به عنوان یک بخش پیشرفته و سیاست‌هایی که از طرف آن در کشور دنبال می‌شد، گونه‌هایی از تقابلهای دوگانه ایجاد کرد: منطق عقلانیت برنامه‌ریزی در برابر قدرت و منافع حاکمان و دولتمردان، منطق سرمایه‌داری در برابر نهاد سنتی و ریشه‌دار بازار، منطق انحصار دولتی در برابر مشارکت مردم، اینها همگی نتایج تعامل و همزیستی خاص دولت ایرانی با سازمان برنامه‌ریزی است که به دلایل مختلف شکلی نامناسب و تضادآمیز داشته است (همان: ۲۰۰). به طور کلی، نهاد برنامه‌ریزی در ایران که در اقیانوسی متلاطم از منطقه‌ای ضد و نقیض سیاسی، قومی، ملی و مذهبی راهی برای موفقیت جست‌وجو می‌کرد، گرفتار قیومت دولتی و سیاست‌های فردستیزانه آن شد. بدیهی است در چنین شرایطی، نمی‌توان انتظار نتایج مثبت از این سازمان نوظهور در کشور داشت. مدل توسعه ایران در قبل از انقلاب اسلامی، مدل نوسازی و وابستگی بود و توسعه سرمایه‌داری پیرامونی را در جامعه رقم زد که هنوز هم جامعه درگیر با این چالش ناخواسته است. جریان مدرنیزه کردن توسعه در ایران مانند جوامع دیگر، از یک طرف موجب افزایش نابرابری‌ها و بی‌عدالتی‌ها و از طرف دیگر، باعث از هم‌پاشیدگی نظام اجتماعی شد (رفع‌پور، ۱۳۷۷). پس از انقلاب اسلامی، هدف تغییر الگوی توسعه و ایجاد یک نظام اجتماعی بر پایه نوابستگی اقتصادی، استقلال سیاسی، عدالت اجتماعی و اصلاح فرهنگی بود که نیاز به یک فراخوان همیاری همگانی را ضروری می‌ساخت. فرمان بسیج در ایران از سوی رهبر کبیر انقلاب، حضرت امام خمینی (ره) برای حضور در جبهه‌ها و پشت جبهه‌ها و سپس ادامه حمایت از آن در عرصه‌های مختلف سازندگی توسط مقام معظم رهبری، برگرفته از قرآن کریم و سیره پیامبر (ص) توسط این بزرگواران می‌باشد. در دوره انقلاب، تلاشهایی در راستای توسعه کیفی و همه‌جانبه ایران در قالب برنامه‌های پنج‌ساله انجام گرفت و از نظریه‌های متعددی استفاده شد که گرچه لازم بودند اما برای توسعه پایدار کافی نیستند. در رابطه با ساختار سیاسی، هدف توسعه، تثبیت جمهوری اسلامی و دفاع از حقوق ملل مظلوم بود که درگیر جنگ ناخواسته شد و استقلال سیاسی آن مورد تهدید قرار گرفت. بسیج بیست‌میلیونی در این برهه حساس، برای دفاع از کیان کشور اسلامی وارد کارزار شد. بسیج سازندگی، نماد تلاش صادقانه بسیجیان بعد از پیروزی انقلاب و جنگ تحمیلی است. رویکرد توسعه ایران بعد از انقلاب، رویکردی مستقل و با نگاه به درون و امکانات و شرایط داخلی بوده و به

دنبال توسعه‌ای موزون و درون‌زا و هماهنگ با توانمندی‌ها و استعدادها و شایستگی‌های آحاد جامعه است. طرح تأسیس بسیج سازندگی نیز با این رویکرد به منصفه ظهور رسید. طرح بسیج برای استفاده از توان مترکم قشر عظیم جوان موجود در جامعه است که چون به ید واحده تبدیل شوند، قدرتی تعیین‌کننده‌ای خواهند داشت.

از آنجایی که شرایط حاضر جامعه و جایگاه بسیج در آن به فضایی نزدیک می‌شود که در آن حوزه، نفوذ و گستره بسیج به واسطه تشکیلات و ساختار در حال گسترش است، نقش فرهنگی بسیج در کنار دیگر نقشها و مسئولیتهای بسیج باید بیشتر مورد بررسی قرار گیرد. با عنایت به بررسی مبانی نظری و نتایج مطالعات پیشین و با توجه به اینکه تاکنون در این زمینه پژوهشی جامع صورت نگرفته، در پژوهش حاضر به دنبال تبیین نقش بسیج محلات در ارتقای سطح علمی - فرهنگی اعضای بسیج هستیم.

پیشینه پژوهش

با وجود بررسی‌های به عمل آمده و مطالعه پژوهشهای صورت گرفته در حوزه‌های مرتبط با پژوهش، پژوهشی که موازی یا در ارتباط مستقیم با عنوان پژوهش باشد، یافت نشد؛ اما از تحقیقاتی که می‌تواند در تقویت مبانی نظری پژوهش مؤثر باشد، موارد زیر قابل ذکر است:

- طرح افزایش بصیرت و آگاهی از فتنه‌های دشمن در سال‌های اخیر
 - دشمن‌شناسی در کلام مقام معظم رهبری
 - جنگ روانی و قدرت نرم، جنگ نرم، جنگ روانی، سناریوسازی و قدرت نرم
 - راهکارهای مقابله با جنگ رسانه‌ای
 - بررسی تأثیر آموزشهای عقیدتی - سیاسی بر توانمندی بسیجیان (خرشادی‌زاده، ۱۳۷۹)
 - بررسی تأثیر آموزشهای عقیدتی - سیاسی در پیشبرد مأموریت‌های سازمانی بسیج (کاظمی، ۱۳۷۹)
 - مطالعه راه‌های دستیابی به بصیرت در جامعه اسلامی (اسماعیل‌زاده، ۱۳۸۹)
- جمع‌بندی مرور پژوهش‌ها نشان می‌دهد که پایه شکل‌گیری بسیج، آگاهی بوده است و همواره بسیجیان باید به افزایش روزافزون علم و آگاهی خود بپردازند. پژوهشهای مختلف از جمله وظایف بسیج را مأموریت‌های فرهنگی می‌دانند و اعتلای علمی - فرهنگی را از انتظارات امام راحل از بسیجیان بیان می‌کنند.

روش‌شناسی

- **نوع و روش تحقیق:** با در نظر گرفتن ماهیت موضوع پژوهش و هدفی که برای این تحقیق در نظر گرفته شده، این مطالعه در قالب پژوهشهای کاربردی قرار می‌گیرد. در این پژوهش از روش تحقیق کمی و روش توصیفی-پیمایشی (زمینه‌یابی) استفاده شده است.
- **جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری:** جامعه آماری این مطالعه را پایگاه‌های بسیج محلات (شامل فرماندهان پایگاه ۳۵ نفر و اعضای بسیج محلات ۲ هزار نفر) در سطح شهر مشهد تشکیل می‌دهند. بر اساس جدول مورگان تعداد ۳۲۰ نفر بسیجی به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده به عنوان نمونه انتخاب شدند. همچنین از میان جامعه آماری ۳۵ نفر فرمانده، تعداد ۳۲ نفر نمونه به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند.
- **ابزار پژوهش:** در این پژوهش برای بررسی دیدگاه بسیجیان در مورد نقش بسیج محلات در ارتقای سطح علمی-فرهنگی اعضای بسیج از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. برای ساخت پرسشنامه نخست مدلی از حیطه‌های مختلف فعالیت‌های بسیج محلات (حیطه‌های علمی-فرهنگی-تربیتی-آموزشی) تدوین، سپس برای هر حیطه سؤالاتی طراحی و پس از تعدیل سؤالات، فهرست اولیه پرسشنامه تهیه و در اختیار فرماندهان بسیج پایگاه محلات و اعضای بسیجی قرار گرفت و با اعمال نظر متخصصین (فرماندهان حوزه‌ها و نواحی محلات)، سؤالیابی که به لحاظ صوری و محتوایی نامناسب تشخیص داده شد، حذف و سؤالات مناسب جایگزین و در نهایت پرسشنامه تهیه شد. سنجش اعتبار شاخصها و پس از اجرای مقدماتی، در پرسشنامه نهایی با ۱۰ سؤال آماده گردید. نمره‌گذاری پرسشنامه بر اساس روش لیکرت است؛ بدین صورت که برای هر گویه پنج گزینه به ترتیب خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم منظور گردید. روایی پرسشنامه از روش روایی محتوایی با استفاده از نظر متخصصان تأیید و ضریب پایایی آن از طریق آلفای کرونباخ ۰.۸۹ برآورد شد. ضریب آلفای کرونباخ یک روش اعتباریابی است که همسانی درونی آزمون را ارزشیابی می‌کند و نشان می‌دهد که سؤالاتی آزمون تا چه اندازه توانایی دارد تا خصیصه واحدی را اندازه‌گیری نماید.

یافته‌های پژوهش

در این پژوهش به بررسی نقش بسیج محلات در ارتقای سطح علمی-فرهنگی بسیجیان پرداخته شده است و با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته در طیف لیکرت فراوانی و درصد پاسخگویی به هر گویه در جداول زیر ارائه شده است.

جدول ۱- نقش پایگاه‌های بسیج محلات در ارتقای سطح فرهنگی اعضای خود به چه میزان است؟

میزان	بسیجی		فرمانده پایگاه		بدون پاسخ		جمع کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
خیلی کم	۱۰	۳	۲	۷	۲	۱۶	۴	
کم	۳۰	۹	۴	۱۴	۲	۳۶	۱۰	
متوسط	۵۵	۱۷	۵	۱۷	۱	۶۱	۱۷	
زیاد	۶۵	۲۰	۸	۲۸	۳	۷۶	۲۱	
خیلی زیاد	۱۵۰	۴۸	۹	۳۲	۴	۱۶۳	۴۶	

جدول شماره ۱ نشان دهنده نقش پایگاه‌های بسیج محلات در ارتقای سطح فرهنگی اعضای خود است. از نظر نمونه مورد بررسی نقش پایگاه‌های بسیج محلات در ارتقای سطح فرهنگی اعضای خود با ۶۷ درصد در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی شده است.

جدول ۲- نقش پایگاه‌های بسیج محلات در ارتقای سطح علمی اعضای خود به چه میزان است؟

میزان	بسیجی		فرمانده پایگاه		بدون پاسخ		جمع کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
خیلی کم	۳۰	۹	۳	۱۲	۰	۳۳	۹	
کم	۹	۲	۵	۲	۴	۱۸	۵	
متوسط	۷۵	۲۴	۳	۱۲	۶	۸۴	۲۴	
زیاد	۱۰۰	۳۳	۴	۱۶	۴	۱۰۸	۳۰	
خیلی زیاد	۸۹	۲۹	۱۰	۴	۸	۱۰۷	۳۰	

نتایج جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که ۶۰ درصد از نمونه مورد بررسی نقش پایگاه‌های بسیج محلات در ارتقای سطح علمی اعضای خود را در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۳- میزان تمایل اعضای بسیج برای همکاری در موضوعات فرهنگی چقدر است؟

میزان	بسیجی		فرمانده پایگاه		بدون پاسخ		جمع کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
خیلی کم	۱۴	۴	۲	۸	۰	۱۶	۴	
کم	۵۸	۱۸	۳	۱۲	۵	۶۶	۱۸	
متوسط	۷۷	۲۴	۵	۲	۳	۸۵	۲۴	
زیاد	۸۶	۲۷	۸	۳۲	۱	۹۵	۲۷	
خیلی زیاد	۸۰	۲۵	۷	۲۸	۱	۸۸	۲۵	

جدول شماره ۳ نشان دهنده میزان تمایل اعضای بسیج برای همکاری در موضوعات فرهنگی است. بر اساس یافته‌های پژوهش ۵۲ درصد از پاسخگویان میزان تمایل خود را برای همکاری در موضوعات فرهنگی در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۴- میزان تمایل اعضای بسیج برای همکاری در موضوعات علمی چقدر است؟

میزان	بسیجی		فرمانده پایگاه		بدون پاسخ		جمع کل
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
خیلی کم	۲۹	۹	۳	۱۰	۱	۱۲۵	۳۳
کم	۲۶	۸	۱۱	۳۹	۲	۲۵	۳۹
متوسط	۸۰	۲۵	۴	۱۴	۳	۳۷۵	۸۷
زیاد	۹۹	۳۱	۵	۱۷	۰	۰	۱۰۴
خیلی زیاد	۸۰	۲۵	۵	۱۷	۲	۲۵	۸۷

جدول شماره ۴ نشان دهنده میزان تمایل اعضای بسیج برای همکاری در موضوعات علمی است. بر اساس یافته‌های پژوهش ۵۳ درصد میزان تمایل خود را برای همکاری در موضوعات علمی در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۵- برگزاری نشستهای بصیرتی و کارگاههای آموزشی تا چه میزان به تقویت سطح فرهنگی می‌انجامد؟

میزان	بسیجی		فرمانده پایگاه		بدون پاسخ		جمع کل
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
خیلی کم	۳۰	۹	۳	۱۰	۰	۰	۳۰
کم	۵۵	۱۷	۴	۱۴	۸	۶۶	۶۷
متوسط	۵۹	۱۹	۵	۱۷	۳	۲۵	۶۷
زیاد	۷۸	۲۵	۸	۲۸	۱	۸	۹۶
خیلی زیاد	۸۸	۲۸	۸	۲۸	۰	۰	۹۰
جمع کل	۳۱۰	۱۰۰	۲۸	۱۰۰	۱۲	۱۰۰	۳۵۰

نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که ۵۲ درصد از نمونه مورد بررسی، برگزاری نشستهای بصیرتی و کارگاههای آموزشی را در تقویت سطح فرهنگی اعضای خود، در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۶- نشستهای حلقه شجره طیبه صالحین تا چه حد بر سطح فرهنگی- تربیتی متریبان مؤثر است؟

میزان	بسیجی		فرمانده پایگاه		بدون پاسخ		جمع کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
خیلی کم	۳۵	۱۱	۲	۸	۱	۱۴	۳۸	۱۰
کم	۳۴	۱۰	۱	۴	۰	۰	۳۵	۱
متوسط	۵۱	۱۶	۴	۱۶	۰	۰	۵۵	۱۵
زیاد	۸۶	۲۷	۸	۳۲	۲	۲۸	۹۶	۲۷
خیلی زیاد	۱۱۲	۳۵	۱۰	۴	۵	۷۱	۱۲۶	۳۶

نتایج جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که ۶۳ درصد از نمونه مورد بررسی، نشستهای حلقه شجره طیبه صالحین را بر سطح فرهنگی- تربیتی متریبان، در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۷- برگزاری یادواره شهدا و اردوهای راهیان نور در غنی‌سازی فرهنگی- تربیتی تا چه میزان مؤثر است؟

میزان	بسیجی		فرمانده پایگاه		بدون پاسخ		جمع کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
خیلی کم	۶۲	۱۹	۴	۱۳	۰	۰	۶۶	۱۸
کم	۳۸	۱۱	۴	۱۳	۰	۰	۴۲	۱۲
متوسط	۷۸	۲۴	۶	۲۰	۰	۰	۸۴	۲۴
زیاد	۸۲	۲۵	۵	۱۷	۱	۱	۸۸	۲۵
خیلی زیاد	۶۰	۱۸	۱۰	۳۴	۰	۰	۷۰	۲

نتایج جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که ۲۷ درصد از نمونه مورد بررسی، برگزاری یادواره شهدا و اردوهای راهیان نور را در غنی‌سازی فرهنگی- تربیتی اعضای بسیج، در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۸- راه‌اندازی و توسعه پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و فضای مجازی در رشد علمی- آموزشی

بسیجیان تا چه حد مؤثر است؟

میزان	بسیجی		فرمانده پایگاه		بدون پاسخ		جمع کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
خیلی کم	۴۸	۱۷	۵	۱۶	۷	۱۷	۶۰	۱۷
کم	۱۸	۶	۳	۱	۱۰	۲۵	۳۱	۸
متوسط	۲۰	۷	۵	۱۶	۸	۲	۳۳	۹
زیاد	۱۳۱	۴۶	۸	۲۶	۵	۱۲	۱۴۴	۴۱
خیلی زیاد	۶۳	۲۲	۹	۳	۱۰	۲۵	۸۲	۲۳

نتایج جدول شماره ۸ نشان می‌دهد که ۶۴ درصد از نمونه مورد بررسی، راه‌اندازی و توسعه پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و فضای مجازی را در رشد علمی-آموزشی بسیجیان در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۹- نقش بسیج در جهت شناسایی افراد نخبه علمی و فرهنگی تا چه حد است؟

میزان		بسیجی		فرمانده پایگاه		بدون پاسخ		جمع کل	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
خیلی کم	۲۰	۶	۴	۱۴	۴	۵	۱۶	۲۹	۸
کم	۶۴	۲۱	۴	۱۴	۴	۷	۲۳	۷۵	۲۱
متوسط	۵۰	۱۷	۶	۲۹	۶	۱۲	۴	۶۸	۱۹
زیاد	۸۱	۲۷	۸	۲۹	۸	۲	۶	۹۱	۲۶
خیلی زیاد	۷۸	۲۶	۵	۱۸	۵	۴	۱۳	۸۷	۲۴

نتایج جدول شماره ۹ نشان می‌دهد که ۵۰ درصد از نمونه مورد بررسی، نقش بسیج در شناسایی افراد نخبه علمی- فرهنگی را در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۱۰- کمبود امکانات و بودجه پایگاه‌های بسیج تا چه میزان مانع رشد علمی و فرهنگی بسیجیان می‌شود؟

میزان		بسیجی		فرمانده پایگاه		بدون پاسخ		جمع کل	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
خیلی کم	۱۷	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۱۷	۴
کم	۴۰	۱۳	۰	۰	۰	۰	۰	۴۰	۱۱
متوسط	۷۰	۲۲	۴	۱۴	۴	۱	۱	۷۵	۲۱
زیاد	۸۷	۲۸	۸	۲۸	۸	۴	۴	۹۹	۲۸
خیلی زیاد	۹۸	۳۱	۱۶	۵۷	۱۶	۵	۵	۱۱۹	۳۴

نتایج جدول شماره ۱۰ نشان می‌دهد که ۶۲ درصد از نمونه مورد بررسی، کمبود امکانات و بودجه پایگاه‌های بسیج را در مانع شدن برای رشد علمی و فرهنگی در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

نتایج جداول نشان می‌دهد، از نظر بسیجیان و فرماندهان پایگاه، بسیج محلات در ارتقای سطح فرهنگی اعضای خود (۶۷ درصد) نقش دارد و معتقدند که بسیج محلات می‌تواند سطح فرهنگی اعضای خود را ارتقا ببخشد. همچنین نتایج بیانگر این است که علاوه بر اینکه اعضای بسیج، بسیج محلات را در ارتقای سطح فرهنگی بسیجیان

مؤثر می‌دانند، خود نیز برای همکاری در موضوعات فرهنگی تمایل نشان می‌دهند (۶۷ درصد) و این تمایل به همکاری فرهنگی بسیجیان با پایگاه بسیج محلات، می‌تواند نقش بسیار مؤثری در ارتقای سطح فرهنگی بسیجیان داشته باشد.

از نظر پاسخگویان (اعضای بسیج و فرماندهان پایگاه) به ترتیب برگزاری نشستهای حلقه شجره طیبه صالحین (با ۶۳ درصد)، برگزاری نشستهای بصیرتی و کارگاه‌های آموزشی (با ۵۲ درصد) و برگزاری یادواره شهدا و اردوهای راهیان نور (با ۲۷ درصد) در ارتقای سطح فرهنگی - تربیتی بسیجیان مؤثر است. به عبارت دیگر، اعضای بسیج و فرماندهان پایگاه، ابتدا برگزاری نشستهای حلقه شجره طیبه صالحین و برگزاری نشستهای بصیرتی و کارگاه‌های آموزشی را از عوامل مؤثری می‌دانند که در غنی‌سازی سطح فرهنگی بسیجیان نقش دارد. از نظر پاسخگویان، کمبود امکانات و بودجه پایگاه‌های بسیج (با ۶۲ درصد) از جمله عواملی است که مانع رشد علمی و فرهنگی بسیجیان می‌شود.

در زمینه نقش بسیج محلات در ارتقای سطح علمی اعضای بسیج، نتایج جداول بیانگر این است که بسیجیان و فرماندهان، بسیج محلات را در غنی‌سازی و ارتقای سطح علمی بسیجیان (با ۶۰ درصد) مؤثر می‌دانند. علاوه بر اینکه بسیجیان معتقدند پایگاه بسیج محلات در ارتقای سطح علمی آنها مؤثر است، خود آنها نیز برای همکاری در موضوعات علمی با پایگاه بسیج تمایل (با ۵۳ درصد) نشان می‌دهند. از نظر پاسخگویان، راه‌اندازی و توسعه پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و فضای مجازی (با ۶۴ درصد) از جمله عواملی است که در زمینه رشد علمی - آموزشی بسیجیان مؤثر است. همانطور که نتایج نشان می‌دهد، بسیجیان و فرماندهان، بسیج محلات را با ۶۷ درصد در ارتقای سطح فرهنگی و با ۶۰ درصد در ارتقای سطح علمی بسیجیان مؤثر می‌دانند. به عبارت دیگر، نقش بسیج محلات در زمینه فرهنگی و ارتقای آن، نسبت به زمینه علمی مؤثرتر به نظر می‌رسد. همچنین خود اعضای بسیج نیز بیشتر تمایل به همکاری در زمینه‌های فرهنگی (با ۶۷ درصد) نسبت به همکاری در زمینه‌های علمی با پایگاه (با ۵۳ درصد) نشان می‌دهند.

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر که به بررسی دیدگاه بسیجیان در مورد نقش بسیج محلات در ارتقای سطح علمی - فرهنگی اعضای بسیج می‌پردازد، نتایج جداول نشان می‌دهد که از نظر بسیجیان و فرماندهان پایگاه، بسیج محلات در ارتقای سطح فرهنگی اعضای خود (۶۷

درصد) نقش دارد و این دو گروه معتقدند که پایگاه‌های بسیج می‌تواند سطح فرهنگی اعضای خود را ارتقا ببخشد. همچنین نتایج پژوهش حاضر، بیانگر این است که علاوه بر اینکه اعضای بسیج، پایگاه‌های بسیج را در ارتقای سطح فرهنگی بسیجیان مؤثر می‌دانند، خود نیز برای همکاری با پایگاه در موضوعات فرهنگی تمایل (۶۷ درصد) نشان می‌دهند و این تمایل به همکاری فرهنگی بسیجیان با پایگاه، می‌تواند نقش بسیار مؤثری در ارتقای فرهنگی بسیجیان داشته باشد. در کنار نقش پایگاه‌های بسیج محلات در ارتقای سطح فرهنگی اعضای خود و تمایل اعضای بسیج برای همکاری در موضوعات فرهنگی با پایگاه، نتایج پژوهش حاضر بیانگر این است که برگزاری نشستهای حلقه شجره طیبه صالحین از جمله عواملی است که در ارتقای سطح فرهنگی بسیجیان مؤثرند. به عبارتی، اعضای بسیج و فرماندهان پایگاه، به ترتیب برگزاری نشستهای حلقه شجره طیبه صالحین و برگزاری نشستهای بصیرتی و کارگاه‌های آموزشی را از جمله عوامل مؤثری می‌دانند که در غنی‌سازی سطح فرهنگی بسیجیان نقش دارد. از نظر پاسخگویان، کمبود امکانات و بودجه پایگاه‌های بسیج (با ۶۲ درصد) از جمله عواملی است که مانع رشد علمی و فرهنگی بسیجیان می‌شود.

در زمینه نقش پایگاه بسیج محلات در ارتقای سطح علمی اعضای بسیج، نتایج جداول بیانگر این است که بسیجیان و فرماندهان، نقش پایگاه‌های بسیج را در غنی‌سازی و ارتقای سطح علمی بسیجیان (با ۶۰ درصد) مؤثر می‌دانند. علاوه بر اینکه بسیجیان معتقدند پایگاه‌های بسیج در ارتقای سطح علمی آنها مؤثر است، خود نیز برای همکاری در موضوعات علمی با پایگاه بسیج تمایل (با ۵۳ درصد) نشان می‌دهند. از نظر پاسخگویان، راه‌اندازی و توسعه پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و فضای مجازی (با ۶۴ درصد) از جمله عواملی است که در زمینه رشد علمی - آموزشی بسیجیان مؤثر است. همانطور که نتایج نشان می‌دهد، بسیجیان و فرماندهان، پایگاه‌های بسیج را با ۶۷ درصد در ارتقای سطح فرهنگی و با ۶۰ درصد در ارتقای سطح علمی بسیجیان مؤثر می‌دانند. به عبارت دیگر، نقش بسیج در زمینه فرهنگی و ارتقای آن، نسبت به زمینه علمی مؤثرتر به نظر می‌رسد. همچنین خود اعضای بسیج نیز بیشتر تمایل به همکاری در زمینه‌های فرهنگی (با ۶۷ درصد) نسبت به همکاری در زمینه‌های علمی با پایگاه (با ۵۳ درصد) نشان می‌دهند.

در تبیین نتایج به دست آمده باید گفت، ما در عصری زندگی می‌کنیم که آن را عصر اطلاعات و ارتباطات می‌دانند، در این فرایند ارتباطی، بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری در حوزه فرهنگی انجام می‌پذیرد؛ زیرا دروازه ورود به دیگر بخشها، از این

کانال صورت می‌گیرد. به همین سبب است که معمولاً برای تسخیر این دروازه و معبر، در ابتدا، با مقاومت‌هایی از سوی ملل و فرهنگ‌های بومی روبه‌رو می‌شود. امروزه علما و اندیشمندان حوزه سیاست برخلاف دهه‌های گذشته، قدرت و برتری کشورها را در تسخیر دریاها با کشتی‌های بخار، سلاح و تجهیزات هسته‌ای و اتمی و توان قشون‌کشی به دیگر کشورها نمی‌دانند بلکه در حال حاضر، نشان قدرت و برتری و تفوق کشورها را در وجود فرهنگ ملی قوی می‌دانند. در این میان و با این تفاسیر با توجه به اینکه در حال حاضر فرهنگ بسیجی بهترین و برترین نیروی وحدت‌زا و پدیدآورنده اقتدار ملی و فرهنگ‌ساز در جامعه اسلامی می‌باشد، بسط و گسترش این اندیشه و استمرار حرکت فرهنگی بسیج و همچنین ارتقای سطح علمی بسیجیان تنها در سایه توجه ویژه و عنایت جدی در توسعه آنها در تمام اضلاع و زوایا امکان‌پذیر می‌باشد.

در این راستا، سیحانی‌نژاد و محمدی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان تبیین کیفی راهکارهای ارتقای بصیرت بسیجیان، بصیرت و آگاهی را چراغی می‌دانند که روشنگر و نجات‌بخش انسان از گمراهی بوده، به وی قدرت می‌دهد تا با حق‌محوری، راه صواب را از ناصواب تشخیص دهد. نظامی (۱۳۸۳) نیز در پژوهش خود با عنوان نحوه جذب، سازماندهی و به‌کارگیری نیروهای مردمی در ایران، از جمله وظایف بسیج را مأموریت‌های فرهنگی می‌داند. در همین راستا مرندی (۱۳۸۰) در پژوهشی با عنوان جمع‌بندی و تحلیل محتوای بیانات امام خمینی (ره) در خصوص انتظارات از بسیج، اعتلای علمی - فرهنگی را از انتظارات امام راحل از بسیجیان بیان می‌کند. حضرت امام خمینی (ره) در بیانات متنوعی که در مقاطع مختلف داشتند، پیوسته بر این موضوع تأکید کرده و نقش زیادی را برای بسیج قائل شده‌اند. از جمله مهم‌ترین کارکردهایی که امام راحل (ره) برای بسیج مطرح فرموده‌اند، می‌توان به حضور بسیج در همه صحنه‌ها، از جمله صحنه‌های فرهنگی و علمی اشاره کرد. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز در این زمینه نقش قابل‌توجهی را در مجموعه رهنمودهایشان برای بسیج برشمرده‌اند که از جمله آن، پرداختن به مسائل فرهنگی جوانان و فرهنگ‌سازی و حضور در همه صحنه‌های فرهنگی و علمی است. در نگاه امام خمینی، بسیج بیش از آنکه یک سازمان رزمی و نظامی باشد، اندیشه و تفکری برخاسته از اسلام ناب محمدی (ص) و سیره ائمه (ع) و آرمان‌های انقلاب اسلامی و سازمانی منزّه از ریا، خدعه و فریب، عرصه حضور عارفان مبارزه‌جو و علمای متعهد و دردآشنا، مبارزه با مقدس‌نماهای متحجّر و سرمایه‌داران و مرفهین بی‌درد، مبارزه با رفاه‌طلبی و تجمل‌گرایی، زندگی عارفانه و بی‌آلایش، تفکر عدم‌سازش با شرق و غرب، تفکر یکی‌بودن سیاست و دیانت، تفکر وحدت و یکپارچگی، وقوف و حساسیت نسبت به جریان‌های سیاسی و اجتماعی

داخلی و خارجی، تفکر تکیه بر ایمان، به جای سلاح و پیروزی خون بر شمشیر، عشق به شهادت، آمادگی کامل در مقابل توطئه‌های دشمنان، دفاع از مستضعفان و محرومیت‌زدایی، پیروی و اطاعت از ولایت‌فقیه، مردمی بودن، خدمتگزار بودن، شجاعت و عدم ترس از دشمن، بصیرت و دانایی، صبر و استقامت، نظم و انضباط و هماهنگی است. بسیج، نعمت ارزشمند انقلاب اسلامی است. حضور بسیج در عرصه علمی و فرهنگی باید پررنگ‌تر از همیشه باشد. بسیج در عرصه‌های مختلف انقلاب اسلامی از سخت‌ترین و سنگین‌ترین حمله‌ها سربلند و موفق بیرون آمده است. امروز نیز در سخت‌ترین شرایط، حمله‌های سنگین دشمنان به آمادگی این نیروها نیازمندیم؛ چراکه انقلاب اسلامی ایران امروز از هر میدانی مورد حمله قرار گرفته و در تیررس دشمنان است. امروز، بسیج پرچمدار بصیرت در کشور است و در تبعیت از مقام معظم رهبری به رسالت بصیرت‌افزایی خویش عمل می‌کند. از نگاه مقام معظم رهبری، بسیج همیشه در حال طی کردن حرکتی رو به جلوست و به دلیل برخورداری از بصیرت، در فتنه‌های گوناگون سربلند بیرون آمده است. بسیج نیاز دیروز، امروز و فردای انقلاب و پاسدار عزت و اقتدار ملی است و فضیلت بسیج و بسیجیان در گمنامی و بی‌نشان بودن آنهاست (معاونت آموزش، نهسا ۶۴: ۱۳۸۱).

از منظر مقام معظم رهبری، اکسیر علم و آگاهی به‌اندازه‌ای برای بسیجی بودن ضرورت دارد که می‌فرمایند، همه انسانهای مؤمن، آگاه و بصیر، عضو بسیج هستند. ایشان در خصوص نقش و اهمیت آگاهی برای بسیجیان، مطالب مهمی ایراد فرموده‌اند؛ از جمله:

- اساس بسیج بر آگاهی است.
 - حقیقت بسیج یعنی فهم اسلام با بصیرت و دفع دشمنی‌ها
 - آگاهی بسیجی، دشمن‌شناسی می‌آورد.
 - بسیجی با آگاهی سیاسی، مثل شمع دیگران را روشن می‌کند.
 - بسیج، گروهی است آگاه و بصیر (پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری)
- مهم‌ترین ویژگی بسیج که در تداوم نقش و علت وجودی او نقش دارد، فرهنگ بسیج است. بر این اساس، بسیج به‌عنوان یک عامل فرهنگی در راستای حفظ و اشاعه فرهنگ ملی و مقابله با نفوذ فرهنگ‌های بیگانه، انجام وظیفه می‌کند. دشمنان انقلاب و ایران اسلامی پس از آنکه از طریق ایجاد آشوب‌های داخلی، ترور شخصیت‌های اصلی انقلاب، کودتای نظامی، بمب‌گذاری، تحمیل جنگ هشت‌ساله علیه ایران و... نتوانستند آسیب جدی به ایران اسلامی برسانند و در هر جبهه‌ای که وارد شدند خود را با انبوه انسان‌هایی مؤمن، شجاع و ایثارگر روبرو دیدند، بر آن شده‌اند تا عناصر اصلی تضمین‌کننده پیروزی

مسلمانان، یعنی ایمان اسلامی، وحدت کلمه و روحیه انقلابی را در آنان تضعیف نموده و از این طریق به هدفهای شوم خود که شکست جمهوری اسلامی است، نائل شوند. در چنین شرایطی، بسیجیان باید به‌طور همزمان در عرصه فرهنگی به اشکال مختلف با دشمنان مقابله کنند که از جمله می‌توان به تلاش در جهت افزایش آگاهی‌های دینی، تقویت ایمان و افزایش بصیرت و تیزبینی در مسائل سیاسی و اجتماعی، خنثی نمودن شایعات و ترفندهای تبلیغاتی دشمن، امر به معروف و نهی از منکر، تلاش برای تولید آثار فرهنگی و مطبوعاتی در جهت دفاع از دستاوردهای انقلاب و ارزشهای اسلامی و مقابله با توطئه‌های دشمنان و ... اشاره نمود (بختیاری، ۱۳۸۴). مقام معظم رهبری معتقدند پایه شکل‌گیری بسیج، آگاهی بوده و همواره از بسیجیان خواسته‌اند به افزایش روزافزون علم و آگاهی خود بپردازند. امروزه، بسیجی با رصد رفتار و عملکرد دشمن، هر زمان لازم باشد، وارد میدان شده، به مقابله با خطرات می‌رود. بسیجی نیرویی کارآمد و پشتوانه‌ای عظیم است که با وجود آن، کشور از گزند دشمنان مصون مانده، راه‌های ترقی و پیشرفت تسریع می‌شود. با بصیرت بسیجی، چارچوب عملی برای حیات اجتماعی شرافتمندانه روشن می‌شود. در واقع، بسیجی بودن یعنی آگاهی از رمز و راز کارزار سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و آمادگی در مواجهه با موانع و مشکلات؛ بسیج، بازویی است حصین به گستره آحاد بسیجیان که هر یک نقشی در تحکیم ارزشها، حفظ امنیت و اعتلای کشور، پیشرفت، رشد و شکوه و عظمت مادی و معنوی آن بر عهده دارند. در این راستا، از جمله کارهایی که برای تقویت سطح علمی و فرهنگی بسیجیان در سالهای اخیر انجام شده، موارد زیر قابل ذکر است:

- طرح افزایش بصیرت و آگاهی از فتنه‌های دشمن در سالهای اخیر
- دشمن‌شناسی در کلام مقام معظم رهبری
- جنگ روانی و قدرت نرم، جنگ نرم، جنگ روانی، سناریوسازی و قدرت نرم
- راهکارهای مقابله با جنگ رسانه‌ای
- بررسی تأثیر آموزشهای عقیدتی - سیاسی بر توانمندی بسیجیان (خراشادی زاده، ۱۳۷۹)
- بررسی تأثیر آموزشهای عقیدتی - سیاسی در پیشبرد مأموریت‌های سازمانی بسیج (کاظمی، ۱۳۷۹)

- مطالعه راه‌های دستیابی به بصیرت در جامعه اسلامی (اسماعیل‌زاده، ۱۳۸۹)

بدین ترتیب، به‌ویژه در دوران اخیر که کشور با پدیده تهاجم فرهنگی یا به عبارت علمی‌تر آن با چالش جهانی شدن فرهنگ مواجه شده، نقش بسیج به‌عنوان یک عامل دفاع در برابر این تهدیدات و تقویت سطح علمی و فرهنگی اعضای خود بیشتر جلوه می‌کند و امید است که برای تقویت هر چه بیشتر این امور بیشتر اهتمام ورزیده شود.

پیشنهادات

با توجه به نتایج، موارد زیر برای ارتقای علمی- فرهنگی بسیجیان پیشنهاد می‌شود:

افزایش اطلاعات سیاسی و اجتماعی بسیجیان با استفاده از:

- برگزاری دوره‌های سیاسی و اجتماعی با تکیه بر جریان‌شناسی و مبانی فکری و فرهنگی
- برگزاری مسابقات کتابخوانی و سیر مطالعاتی مستمر و هدفمند مطابق با نیاز مخاطبان با رده‌های سنی مختلف با هدف افزایش اطلاعات سیاسی و اجتماعی بسیجیان
- نشست‌های تحلیلی مسائل سیاسی روز به شکل دوره‌ای و هدفمند به منظور ارتقای توانایی ارزیابی اطلاعات
- نشان دادن غیر کلیشه‌ای نقش استکبار در ظلمهایی که طی سالیان بر ملت مسلمان ایران روا داشته و نیز نقشه‌های و برنامه‌ریزی‌های شوم آینده آنها در ایجاد تفرقه و تشدید حس غیرپسندی علمی و فرهنگی

توسعه فعالیتهای فرهنگی- اجتماعی مرتبط با ارتقای علمی- فرهنگی بسیجیان با استفاده از:

- معرفی آثار برگزیده با موضوع بصیرت بسیجیان در جشنواره‌های سالانه و کارگاه‌های علمی - آموزشی
- معرفی کتابها و پایگاه‌های اینترنتی متناسب با آگاهی بسیجیان
- حمایت علمی از تحقیقات و پژوهشهای برتر دینی، سیاسی و بصیرت افزا
- شناسایی و حمایت از تولید محصولات چند رسانه‌ای با محوریت ارتقای آگاهی بسیجیان در جامعه
- ایجاد پایگاه دائمی نظرسنجی بسیجیان نسبت به عملکرد مسئولان بسیجی
- تشکیل کارگروهی به منظور اشتراک گذاری تجارب بسیجیان در عرصه بصیرت به سایر مراکز بسیج
- تشکیل اتاق ارتباطات دائم بسیجیان در یکی از مراکز محوری مانند حوزه مقاومت بسیج با محوریت بصیرت
- حمایت از فعالیتهای صورت گرفته و توسعه آنها در حوزه‌های شعر، طنز و ادبیات داستانی مرتبط با بصیرت

از دیگر راهکارهای ارتقای فرهنگی بسیجیان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- تخصیص جلسات پرسش و پاسخ خاص مباحث فرهنگی و استفاده از نخبگان و صاحب‌نظران مسائل فرهنگی برای پاسخگویی به سؤالات و شبهات اعتقادی، اجتماعی و سیاسی با رعایت هدفمندی، می‌تواند نتایج مثبت و قابل توجهی در غنای فرهنگی بسیجیان داشته باشد.

- تجهیز کتابخانه‌های گروه‌ها، واحدها و مراکز بسیج که در شهرهای کوچک و روستاها قرار دارند، در تحول مثبت فضای فکری و فرهنگی بسیجیان کمک شایانی می‌کند.

- اهمیت دادن به زیرساختهای معتبر فرهنگی نظیر نمازهای جماعت و جمعه، شرکت در جلسات مذهبی، سفرهای زیارتی و... می‌تواند موجب ارتقای فرهنگی بسیجیان شود.

بنابراین بادر نظر گرفتن اینکه فرهنگ اسلامی را آگاهی و باور از حیطة اعتقادی - عبادی، نگرش نسبت به گویه‌های حیطة‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی و تعهد نسبت به ارزشهای حیطة‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی تشکیل می‌دهد؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود از طریق راهکارهای بیان‌شده در بالا برای ارتقای سطح علمی - فرهنگی بسیجیان تمام مناطق، واحدها، حوزه‌ها و مراکز استفاده شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
۳. امام خمینی، صحیفه نور
۴. اروینگ، زهرا؛ فریبا قربانی و حمیدرضا قربانی (۱۳۸۸)؛ نقش بسیج سازندگی در شکوفایی استعداد جوانان، چکیده مقالات هم‌اندیشی بسیج سازندگی، تهران، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج، سازمان بسیج سازندگی
۵. استراس، آنسلم و جولیت کوربین (۱۳۸۷)؛ اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها، ترجمه بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۶. اسماعیل زاده، محمد (۱۳۸۹)؛ بصیرت از دیدگاه قرآن و حدیث و راه‌های دستیابی به آن در جامعه اسلامی، مجموعه مقالات بیست و هفتمین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، تهران، اسوه
۷. افشار، علیرضا (۱۳۷۲)؛ آشنایی با تشکیلات و مأموریت‌های بسیج، مجله علمی - پژوهشی بسیج، شماره صفر، پاییز
۸. باصری، احمد (۱۳۸۶)؛ نیازهای فرهنگی بسیجیان، فصلنامه مطالعات بسیج، سال دهم، شماره ۳۶
۹. بختیاری، حسن (۱۳۸۴)؛ آشنایی با بسیج، معاونت آموزشی نمسا، مدیریت پژوهش و تألیف، معاونت آموزش نیروی مقاومت بسیج، چاپ پنجم
۱۰. بزاززاده، زهرا (۱۳۸۸)؛ سازندگی در کلام امام خمینی (ره)، چکیده مقالات هم‌اندیشی بسیج، تهران، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج
۱۱. پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری www.khamenei.ir
۱۲. جام جم، روزنامه، ۸ آذر ۱۳۸۹، شماره ۳۰۰
۱۳. خراشادی‌زاده، علی‌رضا (۱۳۷۹)؛ بررسی تأثیر آموزش‌های عقیدتی - سیاسی بر توانمندی بسیجیان در دفاع از ارزشهای انقلاب اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز
۱۴. رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۷)؛ توسعه و تضاد، تهران، شرکت سهامی انتشار، چ سوم
۱۵. سایت تبیان
۱۶. سبحانی‌نژاد، مهدی و غلامرضا محمدی (۱۳۹۱)؛ تبیین کیفی راهکارهای ارتقای بصیرت بسیجیان، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال پانزدهم، شماره ۵۴
۱۷. سوران، پرویز (۱۳۸۶)؛ بررسی سطح فرهنگی بسیجیان، فصلنامه مطالعات بسیج، سال دهم، شماره ۳۶

۱۸. طالب، مهدی و موسی عنبری (۱۳۸۵)؛ **دلایل ناکامی نظام برنامه‌ریزی توسعه در ایران عصر پهلوی دوم**، نامه علوم اجتماعی، شماره پیاپی ۲۷
۱۹. طائب، حسین (۱۳۸۷)؛ مصاحبه، روزنامه جوان، شماره ۲۷۳۷، تاریخ ۱۳۸۶/۸/۳۰
۲۰. طوسی، محمدعلی (۱۳۷۲)؛ **فرهنگ‌سازمانی**، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی
۲۱. عباسی مقدم، مصطفی (۱۳۷۹)؛ **اسوه‌های قرآنی و شیوه‌های تبلیغی آنان**، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
۲۲. عرب نصرت‌آبادی، محمدتقی (۱۳۷۸)؛ **نقش بسیج در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی
۲۳. قاسمی، محمدجواد (۱۳۸۳)؛ **آشنایی با بسیج و نهضت جهانی اسلام**، اصفهان، انتشارات دانشکده علوم پایه نظامی
۲۴. قمی، صادق‌رضا (۱۳۸۵)؛ **بسیج**، ماهنامه فرهنگی-اجتماعی آفاق، سال ششم، شماره ۳
۲۵. کاظمی، بهزاد (۱۳۷۹)؛ **بررسی میزان تأثیر آموزش‌های عقیدتی - سیاسی در پیشبرد مأموریت‌های سازمانی نیروی مقاومت بسیج**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد
۲۶. مجله پیام انقلاب، شماره ۷۲، ششم آذرماه سال ۱۳۶۱
۲۷. مرنندی، مهدی (۱۳۸۰)؛ **بسیج در اندیشه امام خمینی (ره)**، آثار موضوعی، دفتر بیست و نهم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)
۲۸. معاونت آموزشی نمسا (۱۳۸۱)؛ **آشنایی با بسیج**، ویژه دوره مقدماتی بسیج، تهران، معاونت آموزشی نمسا (استاد بهینه‌سازی متون درسی)
۲۹. معاونت آموزشی نمسا (۱۳۸۶)؛ **آشنایی با بسیج**، ویژه دوره مقدماتی بسیج، تهران، معاونت آموزشی نمسا (استاد بهینه‌سازی متون درسی)
۳۰. نادری، عزت‌الله و مریم سیف نراقی (۱۳۸۵)؛ **روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی (با تأکید بر علوم تربیتی)**، تهران، انتشارات ارسباران
۳۱. نظامی، قدیر (۱۳۸۳)؛ **نحوه جذب، سازماندهی و به‌کارگیری نیروهای مردمی در ایران و جهان**، تهران، مرکز برنامه‌ریزی و تألیف کتابهای درسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
۳۲. نیروی مقاومت بسیج سپاه (۱۳۷۵)؛ **مجموعه قوانین و مقررات**، طرح و برنامه نیروی مقاومت
۳۳. نیروی مقاومت بسیج سپاه (۱۳۸۲)؛ **طلایه‌داران ظهور (مجموعه بیانات مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا)**، تهران، مؤسسه فرهنگی-هنری رزمندگان اسلام
۳۴. هدایتی، سیدحسام (۱۳۸۸)؛ **نقش بسیج‌سازندگی در توسعه ارزش‌های اجتماعی**، چکیده مقالات هم‌اندیشی بسیج‌سازندگی، تهران، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج، سازمان بسیج‌سازندگی

35. Dressler, W. (2002) A Working Definition of Culture, Department of Anthropology and School of Social Work, University of Alabama
36. UNESCO. (2003) "Convention of Intangible Cultural Heritage", www.unesco.org

